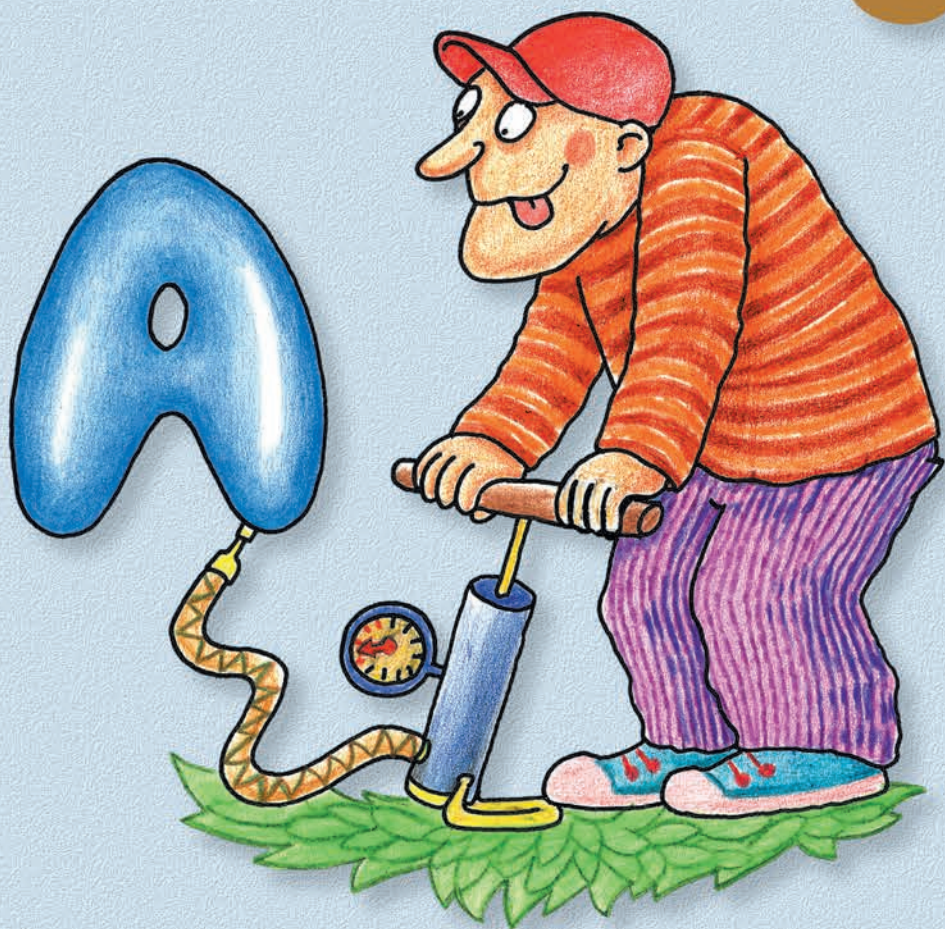

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Anyanyelv

felsősöknek

8

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Anyanyelv felsősöknek

Tankönyv **8.** osztályosoknak

Tizenharmadik, változatlan kiadás

Mozaik Kiadó – Szeged, 2017

Beköszöntő

Kedves!
(Kérlek, írd a pontozott vonalra a nevedet!)

Elérkeztél az általános iskola végéhez. Hamarosan eldől, hol fogsz továbbtanulni. Elengedhetetlen hát, hogy nagyon komolyan vedd a munkát, hiszen fontos anyagrészeket kell még elsajátítanod.

Az eddigiektől eltérően ezúttal nem szentelünk külön fejezetet az év eleji ismétlésnek, de a nélkülözhetetlen összefoglaló táblázatokat megtalálod a tankönyv végén. Ezenkívül nem árt elővenni a régebbieket, hogy felidézhesd a tudnivalókat, vagy pótolhasd belőlük, amit elfelejtettél.

Taneszközeidet már jól ismered: a tankönyv beosztását követi a munkafüzet és a tudás-szintmérő. Ha a feladatok megoldása gondot okoz, segít a tankönyv. Remélem, egyre gyakrabban használod *A magyar helyesírás szabályai* című segédkönyvet, valamint a *Magyar szólások és közmondások* gyűjteményét. Haszonnal forgathatod a *Magyar értelmező szótárt*, a *Magyar szókincstárat*, a lexikonokat. Ezeket megtalálhatod az iskolai könyvtárban. Nem vész kárba az ott eltöltött idő! Járj oda rendszeresen, javadra válik a sok böngészés! Az említetteken kívül – mint tudod – számtalan információ található az általad is kedvelt interneten. Élj bátran ezzel a modern lehetőséggel!

A jó eredmény eléréséhez továbbra is vedd komolyan a tankönyv útmutatásait (Emlékeztető, Új kérdés, Tanulnivaló stb.), forgasd gyakran a Kislexikont! Előbb mindig a szóbeli leckét tanuld meg, utána végezd el az írásbeli feladatokat, és soha ne hagyd el az önellenőrzést! Légy mindenben igényes, alapos, pontos!

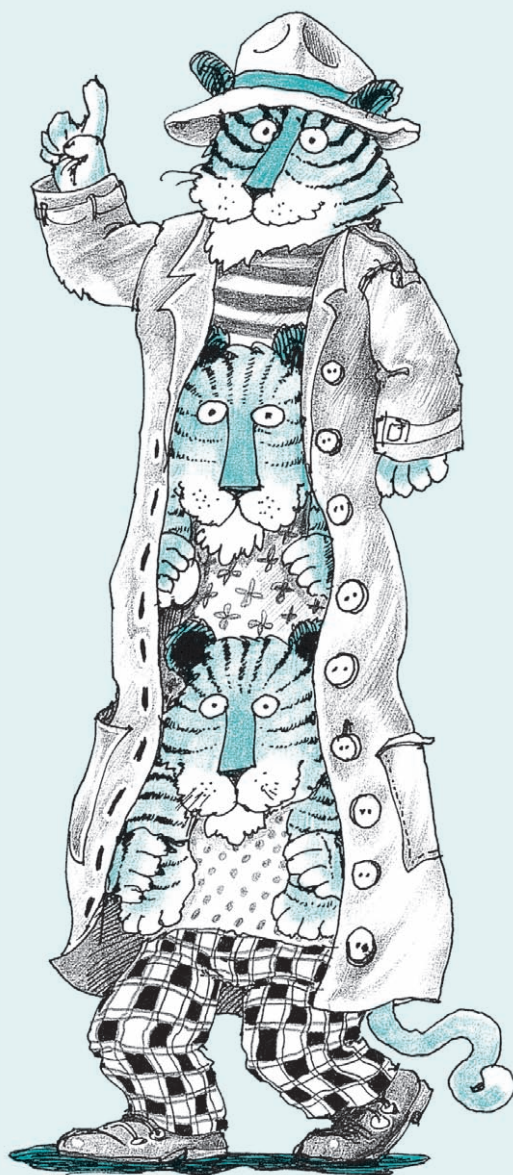
Mindehhez jó egészséget, kellő szorgalmat és sok-sok örömet kíván:

Zsuzsa néni

Az összetett mondat

*Minden új ismeret egyszerű,
amelyet megértesz.
Minden új ismeret
nagyszerű,
amelyet alkalmazni is tudsz.
A siker érdekében figyelj meg
a példákat és
a magyarázatot, gondolkodj
az új kérdés lehetséges
megoldásán, használd
szorgalmasan a taneszközeidet,
gyűjts önállóan további példákat!
Akkor az eredmény
sem maradhat el!*

Emlékeztető

A mondatokat szerkezetük szerint is osztályozzuk. Megkülönböztetünk egyszerű és összetett mondatokat.

Új kérdés

Hogyan függ össze a hozzárendelő szó szerkezetek (szintagmák) száma a mondat szerkezetével? Mi hát az összetett mondat?

(1) *Nálunk odahaza ismeretlen volt a nyári befőzés, a mi kamránk mindig üres volt.* (2) *Se lekvár, se kompót, se paradicsom, se uborka.* (3) *Ha valamelyik osztálytársamnál bújócska közben a spájzba tévedtem, ámulva néztem az üvegek tömött sorától meghajló állványokat, s a nyálam nyeltem irigységemben: így is lehet? [...]* (4) *...Nyáron került volna annyi, hogy néhány üveggel eltegyünk.* (5) *De nem volt még dunsztosüvegünk se, [...] hogy télire legyen valami a kamránkban. [...]* (6) *Úgy éltünk mi, akár a tücskök a mesében.*

(Karinthy Ferenc: Baracklekvár)

Az idézett részlet hat mondatból, más szóval mondategészből áll. Gyűjtsük ki az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! (Az eredeti szövegtől eltérően megszámoztuk a mondatokat, hogy könnyebben eligazodjunk köztük.)

1. mondat: ismeretlen volt a befőzés + a kamránk üres volt:	2 A-Á szó szerkezet
2. mondat: se (= nem volt) lekvár, se kompót, ... se uborka:	1 A-Á szó szerkezet
3. mondat: (én) tévedtem + (én) néztem + (én) nyeltem + lehet (...):	4 A-Á szó szerkezet
4. mondat: került volna (pénz) + (mi) eltegyünk:	2 A-Á szó szerkezet
5. mondat: nem volt dunsztosüvegünk + legyen valami:	2 A-Á szó szerkezet
6. mondat: éltünk mi + a tücskök (éltek):	2 A-Á szó szerkezet

Vizsgálatunk szerint a második mondat csak egy gondolatot közlő, egy hozzárendelő szó szerkezetet tartalmazó egyszerű mondat. Négy mondategységben két-két A–Á szó szerkezet található, mindegyik külön mondategységben, más szóval tagmondatban. Az első, a negyedik, az ötödik és a hatodik közlemény szerkezetét tekintve **összetett mondat**. A négy hozzárendelő szó szerkezetet tartalmazó harmadik mondat pedig négy tagmondatból álló **többszörösen összetett mondat**.

Tanulnivaló

Mondategész minden mondat a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig.

Mondategység az a szerkezeti egység, amely egyetlen A–Á szó szerkezetet tartalmaz.

Az **összetett mondat** két hozzárendelő szó szerkezetet tartalmaz. Két mondategységből áll, melyeket vesszővel és kötőszóval különítünk el egymástól. A kötőszó el is maradhat.

Például: *Nyáron magunk szedtük a barackot, így nekiünk is lett lekvárunk.*

Az összetett mondat egy-egy mondategységét **tagmondatnak** is nevezzük.

Például: *Mire feljött a nap, nagymama már be is dagasztotta a kenyeret.*

1. tagmondat + 2. tagmondat = összetett mondat

mondategység + mondategység = összetett mondat

A **többszörösen összetett mondat** kettőnél több mondategységből áll.

Például: *Még viszkedett a torkunk a nevetés ingerétől, de a nénike megsimogatta fejünket, s mi kezét csókolgtunk neki, mint az édesapánknak szoktunk.* (Kosztolányi Dezső)

Feladat

Érdeklődd meg a lekvárfőzés fortélyait! Alkosd meg a receptjét több összetett mondattal!

Figyelemkeltő

Sajnos gyakori probléma, hogy a diákok bemagolják a tankönyvi ismereteket anélkül, hogy megértenék őket. A feleléskor pedig saját gondolataik helyett a tankönyv mondatait mondják fel. Így a tudnivalók a számonkérés után könnyen a feledés homályába vesznek.

A tananyag megértése és az összefüggések felismerése sokszor kitartó figyelmet követel, de a befektetett munka megtérül, amikor évek múlva is jól emlékszünk az alapokra.

Keresztury Dezső író így vélekedik erről:

Ha a diákot arra biztatjuk, hogy elégedjek meg a kedve szerint kiragadott törmelékek puszta mozaikjával, nemcsak látókörét szűkítjük, s az összefüggések felismerése iránti érzékét tompítjuk, hanem az anyaghoz való hűségét, a megismerés és a kifejezés lehető teljességét és felelősségérzetét is meggyöngyítjük. Akkor semmiben sem törekszük a minőségre, mindenkor megelégszik a látszattal, felületes lesz. Olyan felnőtte válik, aki csak rögtönözni szeret, világosan elgondolni és a terveket aprólékos munkával megvalósítani nem.

(A magyar művelődéspolitikai irányelvei)

Okoskodó

Minek számít az egyszerű mondat: mondategésznek vagy mondategységnek?

Kommunikációs ismeretek

Az eddig tanultak alapján remélhetőleg már nem szorul össze a gyomrod nyilvános megszólalás előtt. S ugyanígy nem okoz gondot a köszönés, az idegenek megszólítása, egy levél megszerkesztése, egy fogalmazás elkészítése, egy jellemzés megírása, vagyis maga a kommunikáció.

Bizonyára sok időt töltesz zenét hallgatva, a számítógép előtt ülve vagy tévét, mozifilmet nézve. Ezek mind tömegkommunikációs eszközök, amelyekről a következő oldalakon kaphatsz hasznos információkat.

Emléztető

Tanulmányaid során gyakran találkozol a kommunikáció fogalmával, magad is kommunikálsz szóban és írásban. Erősítheted mondanád hatását beszédben jól megválasztott metakommunikációs eszközökkel, írásban az írásképpel, az elrendezéssel, a kiemeléssel, a gondos, tetszetős külalakkal, a helyesírási szabályok betartásával.

Mint tudod, a **kommunikáció** magyarul **közlésfolyamatot** jelent, melynek során nyelvi és nem nyelvi eszközökkel érintkezünk egymással szóban vagy írásban. Minél hatásosabban kommunikálunk, annál sikeresebben alakul az életünk. A kommunikációhoz szükséges képességek egy része velünk születik, más részét mintakövetéssel és gyakorlással kell elsajátítanunk. A fejlődés a leggátlásosabb ember számára sem lehetetlen!

Érdeemes átismételni a hetedik osztály ismereteit az alábbi szempontok szerint:

- a kommunikáció összetevői, céljai;
- a beszéd és az írás jellemzői;
- a beszélő és a hallgató feladatai;
- a kulturált magatartás és a nyelvhasználat;
- mindennapi és iskolai kommunikációs helyzetek;
- az olvasás módjai, fokozatai.

Az általános iskolai tanulmányok befejezése előtt egészítsük ki eddigi ismereteinket a kommunikációról!

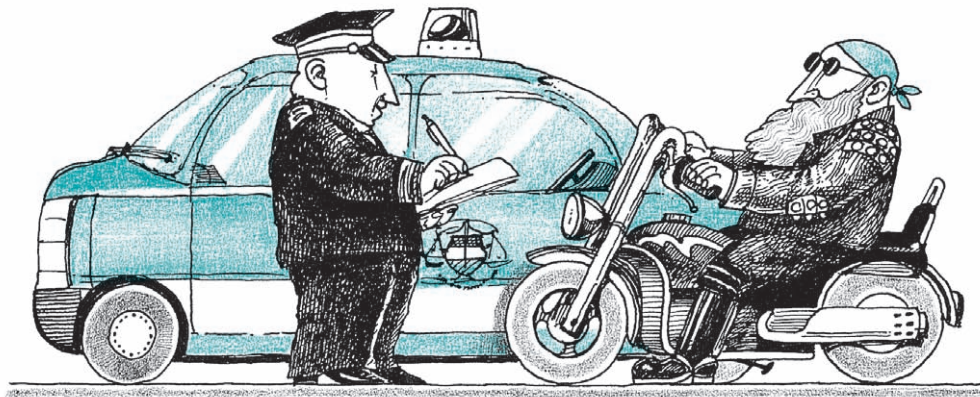
Új kérdés

Milyen színterei vannak a kommunikációnak?

A **mindennapi kommunikáció** kisebb-nagyobb közösségben zajlik (pl. családtagok, szomszédok, barátok, közlekedésben részt vevők, iskolatársak, munkatársak között). Természetes nyelvhasználat, kötetlen stílus jellemzi. Gyakran csupán a kapcsolat fenntartását, erősítését szolgálja, általában nem igényel különösebb hatáskeltő eszközöket.

A **hivatalos kommunikáció** szereplői nincsenek állandó kapcsolatban egymással, sokszor nem is ismerik egymást. Csupán valamilyen ügy elintézése céljából kommunikálnak a mindennapinál szűkszavúbb, meggondoltabb formában (nemegyszer hivatalos, nyakatekert módon). Például a sebességet túllépő segédmotorost igazoltatja a rendőr, kétnapi eltávozást kér családi okokból a kollégista, valaki folyószámlát nyit a bankban stb.

*Hogyan szabályozzák életünket, viselkedésünket a különböző szabályok?
Mit hallottál a zéró toleranciáról?*

A **tömegkommunikáció** írott és elektronikus formában tájékoztatja a nézőket, hallgatókat, olvasókat a legkülönbözőbb hazai és külföldi eseményekről, miközben egyéb szolgáltatásokat is nyújt (hirdetés, ismeretterjesztés, szórakoztatás, kívánságteljesítés, keresőszolgálat stb).

Az írott sajtó legfőbb eszköze a nyelv, melyet esetenként fotó, ábra, rajz, grafikon egészít ki. Az elektronikus sajtó eszköztára ennél lényegesen gazdagabb, hiszen rendelkezésére állnak különböző hanghatások, a beszéden kívül zene, zöreje stb., illetve szín, mozgás, kicsinyítés, nagyítás, közelítés, távolítás.

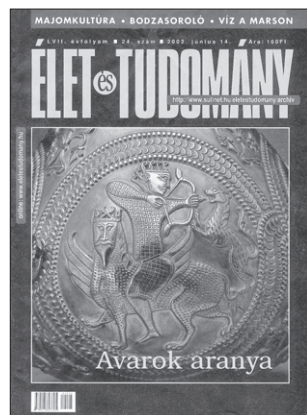
A **művészi kommunikáció** (a szépirodalom, film stb.) művészi eszközökkel kíván hatni a befogadóra. Neked mint olvasónak abban segít, hogy jobban megismerd önmagadat, a világot és a benne rejlő összefüggéseket. A könyvek által bekalandozhatod a múltat, a jelent és a jövőt, eljuthatsz távoli vidékekre, átélhetsz különleges helyzeteket.

A tudós költő mindezt így foglalja össze:

Az egészséges lélek, éppúgy, mint az egészséges test, mozogni kíván: futni, dolgozni, látni. Egy kiváló költőt vagy írórt olvasva, lelked a költő lelkével együtt fut, lát és dolgozik. [...] De csak akkor, ha elképezed metaforáit, megérted célzásait. [...] A művelt ember gondolatokkal küzd, szavakkal csatázik.

(Babits Mihály: Stilisztika és retorika a gimnáziumban)

Könyvekhez bármikor hozzájuthatsz, ha beiratkozol egy könyvtárba. Ha nincs konkrét elképzelésed arról, mit szeretnél olvasni, segítenek a könyvtárosok abban, hogy érdeklődési körödnek megfelelő olvasmányokra lelj.

A nyelv élete

A nyelv kiemeli az embert az élővilág többi faja közül.

A gondolkodó ember ezzel az eszközzel tudja pontosan, egyértelműen kifejezni gondolatait, tapasztalatait, vágyait, általa tud ismereteket szerezni és továbbadni, s ez teszi lehetővé a kapcsolatteremtést és az együttműködést a társadalom többi tagjával.

Emlékeztető

Rég ismert fogalom számunkra a nyelv. Eddig több szempontból próbáltuk megközelíteni a jelentését. Az általános iskolai tanulmányok befejezése előtt érdemes még egyszer körüljárni, pontosítani.

Új kérdés

Mit kell tudni a nyelvről és a nyelviségről?

A nyelvvel való rendelkezés a **nyelviség**, melynek alkotóelemei: a **nyelv**, a **nyelvtudás** és a **nyelvhasználat**.

Vizsgáljuk meg egyenként ezeket a fogalmakat!

A NYELV

A nyelv segítségével az ember természeti lényből társadalmi lényé vált.

Az állat, a legfejlettebb is, csak a jelenben tud létezni. Jelzéseivel az őt ért közvetlen ingerekre reagál, nincsenek gondolatai, céljai. Az ember viszont a nyelvnek köszönhetően képes átélni a jelenvalón kívül gondolatban a múlt és a jövő eseményeit, megfogalmazni véleményét, elképzeléseit, céljait akkor is, ha időben és térben távoli vagy elképzelt dolgokról van szó.

A nyelv segítségével az ember mérhetetlen tudást halmozott fel.

A nyelvnek köszönhetően tárolható és bármikor felidézhető az emberiség több évszázados tudása. Nem kell minden nemzedéknek, minden egyes embernek előlről kezdenie a megismerést, az összefüggések feltárását, hanem az előzményekre építve tovább gyarapíthatja azt. A nyelv teszi lehetővé számára, hogy megismerje a világot, megfogalmazza törvényszerűségeit, s felhasználja mások tapasztalatait.

Az ember a nyelv felhasználásával kommunikál.

Az emberré válástól napjainkig az ember egyik legsajátosabb tulajdonsága a közvetlen kapcsolatteremtés és kapcsolattartás képessége, ezáltal a közlés, az információszerzés és -átadás, a gondolatok, érzések kifejezése, nem utolsósorban mások befolyásolása.

Az ember jeleket, ezen belül nyelvi jeleket alkot és értelmez.

A nyelv rendszert alkot. Jelentéssel bíró elemei, a szavak és a toldalékok hangokból (betűkből) állnak. A bonyolultabb jeleket (a szöveg, a mondat) minden esetben egyszerűbbekből magunk szerkesztjük a nyelvtan szabályai szerint. Mindennek az értékét az jelzi, hogy a nyelv nem pusztán egyike a jelek sokaságának, hanem a legsokoldalúbb, legtökéletesebb rendszer, amely arra is alkalmas, hogy az összes többi jelet a segítségével értelmezzük.

A nyelv valóságos, elsajátítható jelrendszer, amelyet egy-egy meghatározott közösség saját kifejezőeszközeként használ.

A NYELVTUDÁS

Az értett és beszélt nyelv elemei, szerkesztési eljárásai, szabályai elraktározódnak az egyes ember tudatában, melyek szükség esetén szinte automatikusan előhívhatók. A nyelvtudás kétoldalú képesség: egyrészt a **megértést** jelenti, másrészt a **nyelvi produktíót**, a beszédet és az írást. A legjobban tudott, tehát a legkönnyebben értett, beszélt (írott) nyelv mindenki számára az anyanyelve.

A NYELVHASZNÁLAT

A nyelvhasználat a **nyelvi képesség gyakorlati működtetése**. Ez egyfelől beszédértés és beszédprodukciónak, másfelől az írott jelek megfejtése és az írásos tevékenység.

A nyelvhasználat különleges módja az ún. belső beszéd, amelyre gondolkodás, álmodás, képzelődés közben kerül sor. Kisgyereknél különösen gyakori, hogy tevékenységét beszéddel kíséri. Felnőtt emberre már a hangos kommunikatív, tehát a partnerrel (partnerekkel) való kétoldalú beszéd jellemző. Vannak azonban olyan embertársaink, akik a jelbeszédet és a Braille-írást használják. Mit tudhatunk ezekről a kommunikációs módokról?

Figyelemkeltő

Néhány kérdés mindig foglalkoztatta az embereket a nyelvvel kapcsolatban.

1. Istentől származik a nyelv, vagy az ember alkotta?

A *Biblia* szerint a nyelv Isten adománya: „Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala az Istennél, és Isten vala az Ige” – áll az *Újszövetségben*.

Az előbbi teremtésmélettel szemben a 20. század fejlődélméletét valló tudósok szerint az emberi nyelv – az állati kommunikáció bizonyos elemeire épülve – hosszú, folyamatos fejlődés eredményeként jött létre.

2. A beszéd volt előbb vagy a nyelv? Régi felismerés az, hogy a nyelv a beszédből ered és a beszédben formálódik, abban ölt testet. De egyik sem létezik a másik nélkül.

3. Átok vagy áldás, hogy többféle nyelv van a világon?

A *Biblia* szerint büntetés, hogy nem értjük egymást: „Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze a nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét!” – olvasható Mózes könyvében a bábeli torony építéséről szóló részben. Ennek előzménye az, hogy Isten megharagudott az emberekre, amiért azok a magas torony emelésével bele akartak pillantani titkaiba.

Sok nyelvész viszont szerencsének tartja a nyelvi sokszínűséget, hiszen minden nyelv új gondolkodásmóddal, új kultúrával gazdagítja az emberiséget.

AZ ÖSSZETETT MONDAT

Beköszöntő	5
Mi az összetett mondat?	7
Az összetett mondat fajtái	9
Az alárendelő összetett mondat	10
Az alanyi mellékmondat	13
Az állítmányi mellékmondat	14
A tárgyi mellékmondat	16
Az idézés	18
A határozói mellékmondat	20
A jelzői mellékmondat	25
Sajátos jelentéstartalmú mondatok	27
A feltételes mellékmondat	28
A hasonlító mellékmondat	30
A mellérendelő összetett mondat fajtái	32
A kapcsolatos mondat	33
Az ellentétes mondat	34
A választó mondat	36
A következtető mondat	37
A magyarázó mondat	39
A többszörösen összetett mondat	41
Az összetett mondat áttekintése	43

KOMMUNIKÁCIÓS ISMERETEK

Kommunikáció – tömegkommunikáció	47
Tömegtájékoztatás és befogadás	49
Tájékoztatás a médiában I.	51
Tájékoztatás a médiában II.	54

Véleményközlés a médiában	56
Befolyásolás a médiában	58
Kommunikáció kisebb körben	60
Az ügyintézés kommunikációja I.	62
Az ügyintézés kommunikációja II.	64

A NYELV ÉLETE

A nyelv és a nyelviség	67
A világ nyelvei és a magyar nyelv	69
Hogyan osztályozhatók a nyelvek?	72
A nyelvrokonság kérdései	73

NYELVÜNK ÉLETE A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

Változás és állandóság	77
Nyelvünk története	79
Milyen a mai magyar nyelv?	84

TANÉV VÉGI ISMÉTLÉS

A világ nyelvei és a magyar nyelv	87
A kommunikáció	88
A mondat és fajtái	89
Szavak és szófajok	91
Hangok és betűk	93
Helyesírás, nyelvhelyesség	95
KISLEXIKON	97